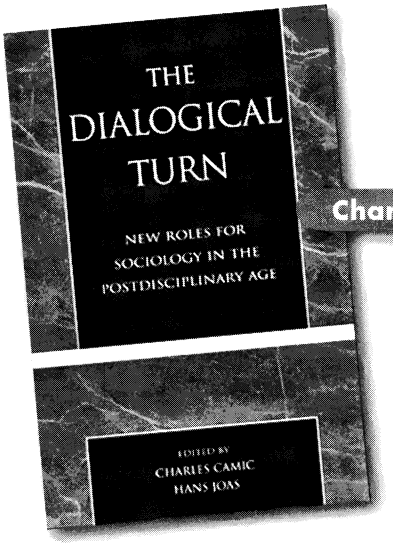

Charles Camic & Hans Joas (red)

The Dialogical Turn.
New Roles for Sociology in the Postdisciplinary Age.

Lanham: Rowman & Littlefield (2004)
ISBN 0-7425-2711-5

Sociologin blev till som vetenskapen om den moderna kulturen och den moderna människan. I all sin mångtydighet utgjorde den entydigt ett svar på en erfarenhet av förlust, den förlust av erfarenhet i form av traditioner och kristendom som präglade västvärlden kring sekelskiftet 1800-1900. Sociologin sökte reda ut vad övergången till ett starkt föränderligt samhälle med lika föränderliga mentaliteter och relationer skulle kunna innebära. Svaren blev många — lika många som det nya samhället medgav och pockade på.

Ett sekel senare reflekterar sociologin fortfarande sin samtid, den samtid som är mer differentierad och komplex än någonsin, och som rör sig med en rasande hastighet och åt olika håll, samtidigt.

Sociologins behov av att diskutera sin egen karaktär är därmed fortsatt stort. Det skulle förvåna om någon annan disciplin ägnat så mycken tid åt talet om sig själv, från de häftiga diskussionerna då det tyska sociologförbundet bildades på tiotalet, via striden om kunskapssociologin på tjugo- och trettiotalen, vår egen mjukdatadebatt på sextiotalet och diskussionen om sociologins kärna under början av nittiotalet till bidragen i *Sociologisk Forsknings* jubileumsutgåva *Sociologi i tiden* från 1997.

Just utkommen är en avgjort tankeväckande volym med bidrag av samtida sociologer kallad *The Dialogical Turn* (*Den dialogiska vändningen*). Undertiteln talar om sociologins nya roller i en ”postdisciplinär tidsålder”. Redaktörer är Hans Joas, verksam i Erfurt och Chicago, och Charles Camic vid University of Wisconsin. Redan det dussintalet bidragen uttrycker väl sociologins mångfald, inklusive dess möjligheter och predikament.

Det är uppenbart att den värld som nu i accelererande takt präglas av globalisering, mobilitet och bildverkligheter också omformar sina värderingar kring kunskap. Vi vet alltmer och vi vet långt mycket mer än vad någon tidigare epok ens kunnat ana. Samtidigt utgör detta ”vi”

i inget enskilt fall ett "jag".

På detta dilemma kan man som sociolog reagera på olika sätt. Ett sådant är att söka överbrygga de klyftor som uppstått inom disciplinen och mot andra discipliner. Sociologer har alltid sökt formulera stora teoretiska synteser. Durkheim fann det rimligt att ersätta religionen med sociologin — vill säga, med sin egen sociologi. Durkheim kunde vara måttlös, och påminde såtillvida om föregångaren Comte. Jürgen Habermas uttrycker på liknande sätt ett arv från Upplysningen då han för fram sin teori om det kommunikativa handlandet. Anthony Giddens har sedan åttiotalet pläderat för sin struktureringsteori. Skarorna som följt honom är stora, men har varit större. Jeffrey Alexander, Randall Collins och Alain Touraine är ytterligare andra företrädare för en sociologisk syntes.

Det har således inte varit glest mellan försöken att iscensätta sociologier som varit beständiga nog att motstå modernitetens obeständighet och samtidigt tillräckligt variabla för att förstå en alltmer variabel modernitet, numera förvandlad i både postmoderniteter och senmoderniteter. Den naturligtvis alldeles oavsiktliga konsekvensen har blivit, att sociologins heterogenitet mest bara kommit att befästas, ty ju starkare påbuden om enighet varit, desto starkare motdrag har blivit fallet. Genom otaliga specialiseringar och hybridiseringar har sociologin kommit att begåvas med sitt eget *sprawl*.

Ett annat sätt att förhålla sig till världens och vetenskapens söndring är att tala om saken. Och att göra det utan att framställa det egna perspektivet som ett allvädersställ. Det är en utgångspunkt som tar på allvar att världen låter sig förstås på olika sätt, samtidigt. Att tala om saken — att resonera om den problematiska verkligheten, om den brydsamma, men intellektuellt rika sociologin — är det budskap som författarna i *The Dialogical Turn* för fram. Det är oftast en mycket upplyftande läsning. Boken tillägnas för övrigt Chicago-sociologen Donald Levine och dennes ansträngningar att bevara sociologin som ett "radikalt pluralistiskt projekt."

Stickordet i bokens olika diskussioner är *dialog*. Dialogens betydelse i olika sammanhang är inget nytt. Den antika filosofins grundläggande element är den muntliga dialogen och sökandet efter sanning och skönhet. Åtskilliga moderna tänkare och författare har sedan lyft fram dialogen som verktyg och i vissa fall mänsklig disposition överhuvud. Buber brukar nämnas först som sist, och har man gjort det, så blir också Simmel av intresse. Och har man väl nämnt Simmel, en av sociologins stora betraktare och gränsöverskridare och därtill dess egen impressionist, så träder Mead fram. Johan Asplund bygger såväl sin socialpsykologi som sin kunskapssyn på en grundtanke om den sociala relationens betydelse: utan denna, intet, ja, inte ens en mänsklig existens, och med denna, allt möjligt.

Dialogen inom och mellan vetenskapliga discipliner bör inte syfta till något bortom sig själv, inte heller till syntes och konsensus. Dialogen skall således inte betraktas som ett medel, utan som det sätt, den gestalt genom vilken sociologin formulerar frågor och svar. Så som den kommer till uttryck i konkurrens, komplementaritet och kollaboration, framträder den dialogiska ståndpunkten som själva förutsättningen för kunskapens variabilitet och avancemang.

Följaktligen manifesterar dialogen kunskapssociologins främsta tes. All kunskap, skriver Mannheim, är "bunden i varat" eller åtminstone "förbunden" med historiska sammanhang. Har så varat blivit problematiskt, vilket ju är fallet, ja själva det konstitutiva momentet i modernitéten, så är också kunskapen osäkrad och öppen för förhandling.

Vetenskapen formerade sig redan från början i discipliner. Idag står så kallad tvärdisciplinär forskning högt på dagordningen. Nya institutioner organiseras tvärvetenskapligt och ibland hela universitet. Och oavsett vad slags forskning och vad slags tema som bearbetas, så undkommer man svårligen vissa problemområden som antagit närmast programmatisk status. Genus och miljö är två sådana med ekvivalenter också i politik och samhälle.

Bidragen i *The Dialogical Turn* diskuterar väsentligen relationer mellan samhälls- och kulturvetenskapliga discipliner. Neil Smelser behandlar i sin diskussion om dicipliners natur vad han uppfattar som en avgörande åtskillnad mellan å ena sidan institutionella, administrativa förutsättningar och å andra sidan intellektuella aspirationer och traditioner. Berättar man historien om den ena sidan av de vetenskapliga disciplinernas utveckling så har man helt visst inte också berättat historien om den andra, poängterar Smelser. Smelser presenterar sedan en tablå över olika former av forskning och undervisning. Bortom disciplinerna handlar det också om multidisciplinaritet, pluridisciplinaritet, transdisciplinaritet, interdisciplinaritet, etcetera.

Stephen Turner vid University of South Florida diskuterar en beklaglig utveckling inom samhällsvetenskaperna, nämligen den tilltagande separationen mellan empirisk forskning och teoribildning. Den sociologiska teorin, skriver han, utvecklas alltmer mot en kvasi-disciplin med ett eget, abstrakt språk, som föga har att göra med den verklighet som i sista hand är den som skall förstås — den empiriska. Därmed fjärmar sig teoribildningen från den klassiska sociologins utövande av teori i ordets ursprungliga mening: teori som *betraktelse*, som oscillerande mellan det abstrakta och det konkreta, som försök att utvinna respektive tillskriva betydelser hos kultur och människa.

Vikten av ett närmande mellan konkret och abstrakt tänkande framhävs också av Eleanor Miller. Miller, verksam vid University of Wisconsin, talar närmast om nödvändigheten av att förena sociologiskt och feministiskt tänkande. Hon uttrycker därmed en påtaglig, men heterogen strömning i samtida samhällsvetenskap. Sociologin, skriver Miller, har nästan alltid bortsett från kön och sexualitet i sin analys av sociala relationer; och de sociologer som ägnat detta uppmärksamhet, har i sin tur bortsett från kroppens sociala betydelser. I just en diskussion om kroppens innebörder finns en avgörande möjlighet för sociologin och feminismen att mötas. Kön och sexualitet, hävdar Miller, kan inte behandlas via abstraktioner (vill säga bortom kroppen), och inte utanför det politiska (och feminismen är alltid också politisk).

Frågan huruvida sociologin kan vara apolitisk tillhör de eviga tvisteämnena. Tveklöst problematisk blir under alla omständigheter den sociologiska reflexionen då den underordnas politiska program. Och underordnande brukar

bli fallet då ideologier tillsätts. Två aktuella exempel på det problematiska förhållandet mellan politik och samhällsvetenskap utgör diskussionerna om så kallad strukturell diskriminering respektive mäns våld mot kvinnor. Här finner man uppenbara tendenser till att det som borde analyseras — diskriminering respektive våld — utgör redan fixerade bilder, ett slags socialontologiska begrepp.

Thomas Spence Smith (University of Rochester) tar i sin essä kroppen bokstavligt. Någon politisering är det inte fråga om. Smith utvecklar vad han kallar en "neurosociologi", vilken kombinerar idéer från psykologin, neurologin och sociologin. Neurosociologin tar fasta på kroppens betydelse i social interaktion. Människors socialitet utspelas via språklig och annan manifest kommunikation. Socialiteten vilar emellertid också i människans kropp och dess retningar. Långt innan spädbarn förmår att verbalt eller med gester visa sin vilja, interagerar de på grund av fysiologiska behov, och omvänt medför interaktion kroppsliga yttringar. För vuxna ser det inte annorlunda ut.

Smiths teser är inte häpnadsväckande. Däremot signalerar de något avgörande och tidstypiskt. Vad som är kultur och handling låter sig inte reduceras till en eller ett par discipliners angelägenhet, utan kan förstås endast då olika vetanden kombineras. Lika uppenbart är, att sociologins värde av den anledningen inte devalveras.

Föremålet för sociologiska analyser består väsentligen i människans livsvärld och det kulturellt formade liv hon framställer för att överleva och utvecklas. Naturvetenskaperna har å sin sida tagit sig an naturens oändligt små och oändligt stora världar. Gränserna mellan kultur och natur ter sig idag alltmer upplösta. Identitet kommer också fortsättningsvis att vara ett centralt spörsmål för den moderna människan i gemen och för sociologin, men identitet kommer inte att vara blott en fråga om socialisation och livsföring utan också om den nya biologins insikter och till synes enorma potential då insikter översätts i görbarhet. Ingen av livets beståndsdelar är social *eller* naturlig.

Livsvetenskaperna utmanar livet, moderniteten och sociologin. Vi lever alltmer i vad Edward Tiryakian i sitt bidrag kallar en "bioglobal" tidsålder. Sociologin kan då välja att antingen framhärda i det socialas egentliga primat framför naturen liksom dess väsen av "konstruktion". Att världen idag alltmer utgör "konstruktioner" är det väl å andra sidan ingen som motsäger — allra minst de som ständigt gör denna samma värld disponibel för förändring, och inte heller den klassiska sociologin, i all synnerhet som den framträder hos Simmel och Weber. En sociologi som på stående fot avvisar biologiska infallsvinklar kommer lika prompt att förpassas till avdelningen jeremiader.

Sociologin kan emellertid också avsäga sig reduktionistiska, "sociologistiska" anspråk. Allt fler svar på frågan om människan, hennes karaktär och tillblivelse, gestaltas i gränsområdena mellan olika — och olikartade — discipliner. C. P. Snows tes om "de två kulturerna" äger allt mindre relevans och legitimitet.

En dialogisk vändning, som författarna i boken pläderar för, skulle rimligen också kunna gälla tillvändelsen mot utomvetenskapliga vetanden

och genrer. Om detta sägs tyvärr bara lite eller inget.

Romankonsten vore en uppenbar samtalspartner. Då sociologin uppkom mot 1800-talets slut, måste man mäta sig mot skönlitteraturen. Båda utgjorde svar på frågan om den moderna kulturen och dess problematiska verkligheter, och deras betraktelsesätt var inte olika varandra. Pierre Bourdieu återkommer ständigt till Flaubert och Balzac som sociologins föregångare. Sociologin hade samtidigt att jämföra sig med de framgångsrika naturvetenskaperna vad gäller precision och förklaringsförmåga. Wolf Lepenies har ägnat en numera klassisk studie åt dessa "tre kulturer".

Ingen skulle väl idag bestrida att somlig skönlitteratur skänker insikter lika goda som sociologin. Man finner dem hos Austen och Flaubert, Musil och Broch, Kundera och Wolfe, vilka alla bedriver sociologi och psykologi i romanform. En trovärdig roman vilar på förfaranden som på sitt sätt kan vara lika stränga som sociologins metoder. Romankonsten kräver en sådan fasthet som en balans till den frihet den skönlitterära gestaltningen medger, och som sociologen överlåter i metodologiska procedurer. Kanske skulle sociologin också begrunda romankonstens gestaltande förmåga. Språket är inte blott ett medel och heller inte en spegel av verkligheten — och allra minst något det duger att umgås med på ett ungefärligt sätt. Att reflektera sociologiskt är att skänka språklig gestalt åt kultur och erfarenhet. Mellan betraktelsen, tanken och ordet finns täta, oupplösliga samband. Språket innebär således stor frihet, vilken i sin tur skänker en angenäm tyngd åt det personliga ansvaret.

Bokens undertitel lyder: "Nya roller för sociologin i den postdisciplinära tidsåldern". Discipliner omvandlas snabbare än tidigare, och gränserna mellan dem upplöses och bildas på nytt, just så som gränser bildas och ombildas i det moderna livet självt.

Redan tidigt kom modernitetens väsen att bestå i variation och kombination — variation av allt det nya som blev till, kombinationer av alla de olika, heterogena ting som visade sig. Variation och kombination är vad en postdisciplinär tid utkräver av vetenskapen. Sociologin, med sin redan tvärdisciplinära historia och förmåga att återspegla och anpassa sig till det moderna samhällets växlingar, borde vara särskilt väl rustad för den nya tiden.

Bo Isenberg,
Sociologiska institutionen,
Lunds universitet

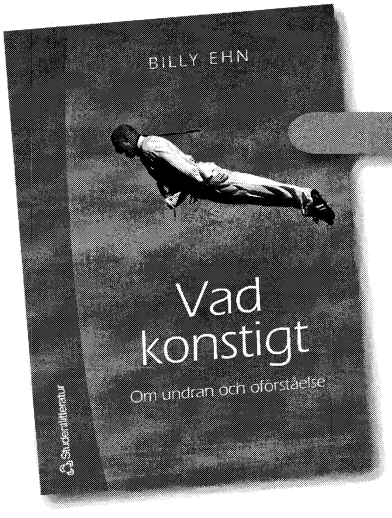

Billy Ehn

Vad Konstigt. Om undran och oförståelse

Studentlitteratur (2005)
ISBN 91-44-04335-X

Vi lever i en tid då vi blir stimulerade av massmediala intryck i överflöd. Det ena är mer spektakulärt och sensationellt än det andra. Det gör att vi inte lika lätt häpnar inför mer oansenliga mänskliga tilldragelser i vår närmiljö. Den här boken handlar om vad olika personer uppfattar som konstigt och hur de reagerar på det. Etnolog Billy Ehn fokuserar på flera av våra mänskliga beteenden (som vi bara gör). I boken utgår han ifrån sina egna och sina studenters upplevelser och funderingar.

Boken, som är indelad i sex kapitel, inleds med en konstig (och något förvirrad) situation vid en biluthyrningsfirma vid Bulgariska Svartahavskusten. Den tekniska utrustningen på bilen spökar. Larmet går igång. Bensinmätaren visar fel. Men när biluthyraren tillkallas fungerar allt som vanligt. Vad konstigt. Är det något som spökar?

För den inblandade känns situationen något onaturlig och märklig. Utifrån denna beskrivning ställs en rad frågor. Vad upplever vi som konstigt? Vilka känslor förknippar vi med det konstiga? Vad är det vi reagerar och "hajar till" inför?

I samband med en föreläsning ger Ehn ett antal studenter i uppgift att skriva ned något de själva upplevt som "konstigt" i det nutida samhället. Studenternas kommentarer har Ehn sammanställt och kategoriserat, vilket utgör en del av bokens empiri. Här beskrivs tidstypiska och mystiska beteenden och situationer. Längre fram i boken beskrivs en rad vardagsmysterier som utspelar sig — på kommunkontoret, på taket (vid byte av TV-antenn), under bilturen, på vårdcentralen och under ett telefonsammanträde.

Förundran över mystik i de beskrivna situationerna gör att en rad frågor ställs och analyseras. Här ges också en beskrivning av "det främmande", vilket handlar om "konstiga bekanta", "självförvåning", "självmystifiering" och den "inre främlingen". Även begreppet "förunderlighet" analyseras, vilket associeras till företeelser som präglas av "egendomlighet",

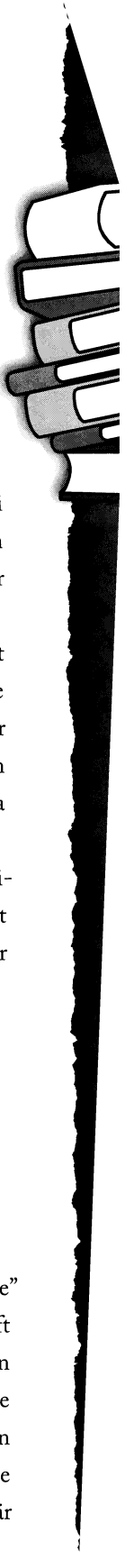

"förundran", "häpnad", "förvåning" och "hjältemodig nyfikenhet".

På bokens framsida illustreras en man som faller horisontalt genom luften mot en ljusblå himmel. Bilden illustrerar, till viss del, den mänskliga tilldragelse boken ger sig i kast med att beskriva, nämligen förmågan att förundras och vara oförstående inför andra människors beteende. Genom att vi "hajar till", "ryggar tillbaka" och "förundras" väcks ett spänningsmoment till liv. Det leder till att vi blir förvånade och frågande inför det oväntade. Vi frågar oss: hur hänger det här ihop? Varför gör dom på detta viset? Är dom inte riktigt kloka?

I forskningssammanhang är detta en utomordentligt viktig egenskap. Vi ställer frågor och börjar undersöka det som sticker ut och väcker vårt forskningsintresse till liv. Genom att ständigt undra och fråga och inte dölja vår förvåning antas slentrian och vaneseende kunna motverkas. Exempel på frågor som behandlas i boken är: Varför är det alltid så svårt att få folk att ta den sista tårtbiten? Varför är det så tyst ute i samhället? Varför låtsas vi ständigt vara så upptagna i det offentliga rummet? Varför försvinner enstaka strumpor i tvätten? Varför trasslar alltid sladdar ihop sig? Varför går tjejer runt med vattenflaskor överallt? Vad innebär det egentligen att ta av sig skorna hemma hos folk? Hur går vi i trappor?

En absolut höjdpunkt i boken handlar om "dagens usch!". När vi ifrågasätter och fnyser åt andra, säger det samtidigt något om våra egna ideal och vad vi själva värdesätter. Det kanske inte är så konstigt. Men Ehn lyfter fram att vi också håller med dem som klagar på de som klagar. Detta beskriver Ehn på följande sätt ...

> Antingen instämmer vi med dem som klagar över hur andra struntar i tvättstugetider eller tränger sig före i busskön, stjäl snittblommor på gravar eller kastar ut ölburkar från bilar (...) och då är vi med i förfasandet, eller så tycker vi att de som klagar är gnällspikar eller tokstollar, och då är vi också med. (s. 73)

Vi förmedlar inkonsekvenser. Undra varför vi gör på det viset? Vad betyder oförståelsen som fenomen? Vad handlar den om? Vad innebär och betyder vår undran?

Oförmåga att komma underfund med det främmande och en längtan efter "äkta" förståelse ses som en tillgång. Som läsare av boken blir man verkligen medveten om en rad beteenden (saker vi bara gör) utan att närmare reflektera över dem.

I boken argumenterar Ehn för att historierna om "det konstiga" kan användas som ett redskap för att bättre förstå sig själv — och vår omvärld.

> ... historierna om det konstiga är värda att ta på större allvar. De säger något om vad folk uppfattar som intressant, normalt eller förkastligt. När de hajar till sveper ljuset över deras människosyn och verklighetsuppfattning. Det konstiga används som ett redskap i det ständiga arbetet med att förstå sig själv och omvärlden. (s. 61)

I boken gestaltas vår "undran" och "oförståelse" som en viktig källa till kunskap, en viktig drivkraft som får oss att börja fundera vilket utvecklar en drivkraft att veta mera. Att ställa sig frågande till olika avvikelser är en fruktbar egenskap. Men vår undran behöver bara bestå i en bejakande undran att vilja veta mer — medan den som är

oförstående inte bryr sig. Ehn argumenterar för att även den till synes oförstående har en inneboende önskan att begripa. Att "inte förstå" kan istället betyda "hjälp mig att förstå" (s. 130). Det innebär att oförståelsen måste tolkas i sitt sammanhang.

Som läsare finns det dock anledning att fråga sig i vilken genre, och till vilken läsekrets boken är skriven. Det är nämligen inte helt entydigt. Att den är utgiven på ett förlag som vanligen publicerar forskningslitteratur antyder att boken ska betraktas som forskning. Men med tanke på att boken är något självbiografisk och innehåller en rad personliga reflektioner, tangerar den även andra genrer. Inte minst märks det i Ehns sätt att skriva. Språket är "rakt på" och går inte via några avancerade termer eller (o)bekanta begrepp. På så sätt håller sig Ehn en bit ifrån den gängse mallen för hur forskning ska skrivas (och presenteras). Trots att det inte refereras till "andra" i lika hög grad som i andra böcker behöver inte ens den mest konservative läsare bli konfunderad. Efter ett tag blir man bekväm med texten, nyfiken och vill veta mer om fenomenet oförståelse. Då spelar formspråket mindre roll.

Enligt min uppfattning saknas tre saker i boken. Som läsare skulle man önska att Ehn tydliggjort bokens *syfte*. Vad jag kunnat se finns det inte något uttalat syfte med boken. I de inledande sidorna står det att "... den här boken handlar om vad olika personer uppfattar som konstigt och hur de reagerar på det" (s. 11).

Med den utgångspunkten känns syftet väl allmänt och brett formulerat. Inte heller bjuder boken upp till någon *metoddiskussion*. Metoden framhålls (på något sätt) som "given" och är inte föremål för problematisering. Jag saknar också en tydligare *slutkläm*, där författaren drar slutsatser och positionerar sig i förhållande till andra på forskningsfältet.

De anförda bristerna till trots kan boken rekommenderas till den som vill ägna en stund åt eftertanke, fundering och förundran, särskilt till dem som gillar att "stanna upp", "haja till" och utmana sitt eget "vaneseende" en stund. Även de som till vardags gillar att analysera och fundera över märkliga mikrosociologiska fenomen som framkallar en millisekund av tvekan, häpnad och oförståelse kommer att bli förtjusta i Ehns bok. Vem gör inte det?

Johan Berlin,
Doktorand vid Förvaltningshögskolan,
Göteborgs universitet

Iréne Winell-Garvén

Vägen till Parnassen. En sociologisk studie av kvinnligt konstnärskap i Sverige 1864–1939

Göteborgs Studies in Sociology No 25
Sociologiska institutionen,
Göteborgs universitet (2005)
ISBN 91-975404-1-2

VARFÖR HAR DET INTE funnits några stora kvinnliga konstnärer, frågade konstvetaren Linda Nochlin 1971. Svaret som fördes fram i anslutning till två utställningar kring 1990, var att de har blivit ofördjänt utträngda ur historien till förmån för sina manliga kollegor.

Problemet och påståendet är utgångspunkten för Iréne Winell-Garvéns intressanta och fylliga avhandling. Det är en studie av hur kvinnliga konstnärskap konstruerats utifrån sociala omständigheter, under perioden 1864–1939. Från det att kvinnor fick tillträde till Konstakademien fram till den gräns som sätts av andra världskriget, mitt i den modernistiska perioden.

Det kanske mest överraskande resultatet är att det i själva verket var just kring 1970, i stort sett samtida med den feministiska kritiken och den kontextualiserande konstteori som kallas "New Art History/ies", som de i sin samtid etablerade kvinnliga konstnärerna — tillfälligt — skrevs ut ur konsthistorien.

Den teoretiska utgångspunkten är, med vissa kompletteringar, sociologen Pierre Bourdieus begrepp, så som de framför allt sammanfattats i *Les règles de l'art* (1992, sv. övers. *Konstens regler* 2000). Samhället är en kollektivt skapad hierarkisk struktur som i varje ögonblick bestäms av alla individers strävan efter makt. Och inom det område eller "fält" som utgör konstens, mer specifikt efter makten att just bestämma vad som är *god* konst, och därmed ytterst vad som *är konst*.

Avhandlingsförfattaren argumenterar för att Bourdieus begrepp — som syftar till en maktanalys utifrån föreställningen om en socialt konstruerad över- och underordning — har en sådan affinitet med den genusteoretiska hållning som ligger till grund för avhandlingens frågeställning, att hans begrepp mycket väl låter sig användas. Något som det är lätt att instämma i och även förts fram av den norske genusteoretikern Toril Moi.

Studien inleds med att skildra den period då man ännu inte kan tala om ett "fält", då det ännu

saknas autonomi. Den enväldiga aktören var Konstakademien som växte fram under 1700-talet och dominerade under första hälften av 1800-talet. Genom att utexaminera konstnärer producerade man "god konst" till en marknad som i sin tur dominerades av kyrka, adel och stat, medan den övergripande ideologin, estetiken var att främja nationens självkänsla. Inte minst därför syftade man till att grunda ett nationalmuseum.

Avhandlingsförfattaren kan ändå notera flera intressanta utvecklingstendenser vid mitten av århundradet. Den framväxande merkantila borgerligheten tar allt större plats på adelns bekostnad. Ett par konsthandlare dyker för första gången upp. Genom dessa och flera olika konstföreningar uppstod en marknad med fler konkurrerande aktörer och förmedlande instanser mellan köpare och producent.

Intresset för kvinnligt konstnärskap växte som ett resultat av kvinnorörelsen och behovet av försörjningsmöjligheter för kvinnor. De fick vara medlemmar av institutionerna, även om de inte fick några maktpositioner, och likaså ställdes kvinnliga konstnärer ut. Men de var inte oväntat betydligt färre än männen. Akademianknuten utbildning — som extraelev eller genom privatlektioner — blev ett allt viktigare krav, liksom gärna utlandsstudier, framgångar på Parissalongen och/eller världsutställningen. Sammantaget gjorde det kvinnorna beroende av familjens ekonomiska och sociala möjligheter, även om det ekonomiska trycket lättade något då Akademin öppnade sin första avdelning för kvinnor 1864, vilket möjliggjorde resestipendier och medaljer.

Avhandlingens tredje kapitel är utan jämförelse det längsta men också det matnyttigaste. Här redogörs för de olika museerna, deras framväxt och organisation och inte minst hur striderna har gått kring makten över inköpsnämnderna och motsvarande. Ett urval viktiga samlare, till exempel Fürstenberg i Göteborg och Prins Eugen i Stockholm, kartläggs. Likaså de 50 kvinnliga konstnärer som avhandlingsförfattaren urskiljer som konsekrerade av sin samtid, enligt kriteriet att de under sin karriär köptes in till något museum eller någon central samling.

Mot slutet av 1870-talet ökar spänningarna och konflikterna inom konstnärsvärlden liksom i samhället i övrigt. Framför allt gällde missnöjet Konstakademien och dess utbildning. Denna behärskades fortfarande av medlemmar ur samhällstoppen som inte hade någon egentlig position inom konstnärsvärlden. Att en så central konsekrationsinstans fick sin legitimitet genom det symboliska kapital agenterna förvärvat utanför konstvärlden understryket att det inte fanns något Bourdieuskt fält. Men nu flyttade de unga konstnärerna till Paris, utbildade sig, ställdes ut på den årliga Parissalongen och fick utmärkelser. 1885 arrangerade "opponentrörelsen" den banbrytande utställningen *Från Seines strand* i Stockholm och Göteborg, och Ernst Josephson publicerade sitt berömda krav på reformer. Det var ett öppet försök att ta över Akademien, dess symboliska och monetära resurser, och utestänga andra samhällsgrupper. Bland undertecknarna fanns Anders Zorn, Carl Larsson, Hugo Birger, Karl Nordström, Georg Pauli, med flera. Men också ett antal kvinnliga konstnärer som hitintills varit knutna till Akademien fronderade.

När skrivelsen avvisades bildade man Konstnärsförbundet 1886, och det blev en öppen kamp om vem som hade makten att definiera konst och konstnärskap, mellan ämbetsmän/vetenskapsmän och konstnärer, speciellt kontrollen över centrala institutioner som Akademin och Nationalmuseum. Därmed menar avhandlingsförfattaren att ett fält uppstod: ett antal agenter uppträdde som dels stred inbördes om definitionen av god konst, dels stod enade visavis samhället i övrigt om konstens betydelse.

När konstnärsförbundarna så småningom vann infördes ett juryförfarande i urvalsprocessen och ett mer elitistiskt hyllande av smågrupper. Ett specifikt kulturellt kapital fick allt större betydelse jämfört med det monetära. Så uppkom den mekanik som i stort kom att prägla historien under 1900-talet. De unga generationerna sätter sig upp mot de gamla, besegrar dem och utmanas i sin tur. Till exempel utmanade De 8, med bland annat Grünewald och Hjertén, Konstnärsförbundet, som lades ner 1920. Heretiker reser sig mot ortodoxin — vinner, blir ny ortodoxi och utmanas av nya heretiker, allt i kampen om vem som hade rätt att definiera god konst.

Striden om kontrollen över Nationalmuseum tycks inledningsvis ha förbättrat läget för de etablerade kvinnliga konstnärerna, men situationen förvärrades åter då det blev allt viktigare med en position inom någon av de sinsemellan konkurrerande nya organisationerna präglade av olika konstpolitiska identiteter. När Akademiens makt över museet slutligen bröts och Rickard Bergh blev överintendent 1915 fylldes samlingarna på med framför allt verk av opponentrörelsens medlemmar, men i stort sett inga av generationens kvinnor.

Motsvarande utveckling skedde i Göteborg. 1890 tog den radikala falangen över Valand där museets konstskola höll till. De elever man ansåg begåvade bjöds sedan in på konstnärsförbundets utställningar. I början av 1900-talet bildades nya sammanslutningar eller skolor i rask takt: Skånska konstnärslaget, De tolv, De unga, Falangen, Optimisterna, etc. Museer och samlingar växte fram över landet: Malmö museums konstsamling tillkommer 1901, Norrköpings museum, Segeerstenska samlingen, Hallwylska målerisamlingen, prins Eugen och Waldemarsudde, Thorsten Laurins målerisamling, Thielska galleriet, Bonniers porträttsamling på Nedre Manilla, Conrad Pineus konstsamling.

Avhandlingsförfattaren går noggrant igenom kampen om inköpsnämnderna och de olika förvärven. Inledningsvis fick kvinnorna vare sig plats i konstmuseets styrelse eller inköpsnämnd, först sent införlivades en handfull verk i samlingarna. När de slutligen fick inflytande valde de *inte* fler kvinnor. Urvalet motsvarade deras manliga kollegers. Som Bourdieu påpekar i *La domination masculine* (1998) deltar män *och* kvinnor i reproduktionen av den existerande ordningen. Och, vill man tillägga, eftersom en konsekrering är ett risktagande var det naturligt att de första kvinnorna inte riskerade sin position utan satsade på "säkra kort" — män. Museernas inköp och samlingarnas sammansättning följde i stort den rådande hierarkiska strukturen. Kampen stod mer om att behärska institutionerna än att konkurrera om alternativa estetiska värden.

För kvinnorna innebar utvecklingen generellt en insnävning. I och med att Akademien öppnades blev utbildningen ett karriärvillkor, till skillnad från då även amatörer och dilettanter kunde delta i utställningarna. Med opponenternas framträdande 1885 ställdes två huvudgrupper akademister och konstnärsförbundare mot varandra, och detta övergick i elitgruppstänkande i början av 1900-talet. Juryförfaranden vid urval innebar en begränsning jämfört med då konstnären själv erbjöd sina verk, kompletterat av konstföreningarna inköp och beställningar. Nu krävdes grupptillhörighet för att få ställa ut och avyttra sina verk. Kvinnorna missgynnades, troligen eftersom de som definierar grupperna — ledare, organisatörer, kritiker — uteslutande var män.

Utåt blev vägen till storhet att uppträda som oppositionella och oförstådda — till exempel Ernst Josephson, Karl Nordström, Carl Fredrik Hill, Ivar Arosenius, Ivan Aguéli eller Karl Isakson. Detta banade vägen för förmedlare av olika slag — kritiker, gallerister. Men avhandlingsförfattaren framhåller att föreställningen om geniernas isolering är en illusion. I praktiken var det avgörande att de hade förankring i någon grupp på konstfältet.

Ett överraskande konstaterande är att det fåtal kvinnliga konstnärer som lyckats bli konsekrerade genom musei-, eller samlingsrepresentation, efter modernismens genombrott omkring 1910 ändå behandlas mer jämställt än tidigare i de konsthistoriska översiktsverken. I stort sett ingen faller ifrån, förrän utrensningen på 1970-talet.

Här innehåller dock avhandlingen ett allvarligt förbiseende. Genom att inte dra konsekvenserna av det faktum att på det autonoma fältet formas de mest framgångsrika karriärerna genom att inledningsvis vare sig uppskattas av den stora publiken eller de institutioner den vördar. Att den "missförstådda", avantgardisten blev idealet i och med modernismens intåg innebar att när väl konstnären hade funnit vägen till museernas samlingar, för vidare färd till konsthistorieböckerna, hade redan den viktigaste sträckan av karriären avverkats. Man kan därför misstänka att kvinnliga modernister sorterades ut med olika strategier och argument främst under den period som behärskas av de mer interna konsekrationsinstanserna — gallerierna, kritiker, kolleger, etc. Långt innan den av akademikerna behärskade konsthistorieskrivningen formar kanon. Efterhandskonsekrering bör ha varit periodens ideal, om än inte norm.

Avhandlingsförfattaren menar att det är Richard Berghs program i *Hvad vår kamp gällt* från 1905 om en "konst för folket" med ämnen från "folket och nationens natur" som präglat de flesta översiktsverken, vilket framför allt missgynnat 1800-talets akademister.

Också de uttalat feministiska konsthistorierna visar sig i princip följa normen och presentera de redan kanoniserade konstnärerna. Troligen är det ett försök att ta makt från andra samtida konsthistoriker hellre än en revidering av kanon såsom den etablerades vid 1900-talets början. Skälet — som ifråga om museiinköpen — kan vara riskerna med att radikalt ifrågasätta etablerade föreställningar när man försöker bygga en egen maktbas.

Först med den senaste mer auktoritativa konsthistorien, *Signums svenska konsthistoria*,

har kvinnorna fått ett betydligt större utrymme, med uttrycklig hänvisning till en genusorienterad ambition att skriva om kanon. Därmed kan den ambition som formulerades av feministiska konsthistoriker på 1970- och 1980-talen till sist faktiskt ha uppfyllts.

I kapitel fem konstateras kvinnornas betydande svårighet att göra akademisk karriär och uppnå de högsta maktpositionerna, inte minst makten att skriva konsthistoria vilken uppnås först på 1980-talet. Något som, med en viss trögh et i systemet, kan förklara varför konsthistorien först nu skrivs om. I själva verket framgår det, utifrån det undersökta materialet, att kvinnliga konstnärer har haft det relativt betydligt lättare än kvinnliga akademiker!

De två följande kapitlen utgörs av fallstudier. Först av konstbevakningen under de händelserika åren 1911–1912. Där visar sig kritikerna vara ur den totalt mansdominerade konstakademiska eller museivärlden. De är makthavare med samma sociala position som de som skriver konsthistorien. (Ofta är det samma personer.) De kvinnliga konstnärerna får överlag inte heller samma uppmärksamhet och utrymme som sina manliga kolleger. En utestängning som är svår att bemöta eftersom själva texterna inte signalerar någon speciell bedömningsgrund. Men att de kvinnliga konstnärerna upplevde den var anledningen till att de grundande Föreningen Svenska Konstnärinnor. Svårigheterna illustreras i det följande kapitlet i någon mån av två kvinnliga relativt misslyckade konstnärsöden: skulptören Agnes de Frumiere och målaren Elisabeth Barnekow utgör båda illustrationer av vad som händer om man inte förmår spela enligt de regler som beskrivits i avhandlingen.

I det avslutande kapitlet redogörs för ett antal skönlitterära och biografiska skildringar av konstnärer och konst (Strindbergs *Röda rummet* 1879, Anne Charlotte Lefflers komedi *Familjelycka* 1892, två av Cora Sandels Alberteböcker från 1933, 1940, Tora Dardels självbiografi 1941 m.fl.). Avsikten är att genom en tematisk analys ge en mer generell bild av de kvinnliga konstnärernas villkor och möjligheter, och visa på deras svårigheter. Slutligen sammanfattas studiens resultat utifrån det femtiotal kvinnliga konstnärer som konsekrerades i sin samtid under den undersökta perioden.

Den inte alldeles oväntade slutsatsen blir att eftersom frågan om vad som faktiskt styr mäns respektive kvinnors tillgång till de högsta maktpositionerna inte besvaras av det empiriska materialet angående museerna, samlingarna eller de konsthistoriska översiktsverken, ligger svaret förmodligen redan vid inträdet. Eller som jag föreslagit, ligger det i händerna på de interna makthavarna under den tidiga delen av karriären. Tveklöst spelade i alla händelser den övergripande samhällsstrukturen in, vilken dikterade att konstnärskapet var en naturlig möjlighet för män, medan kvinnorna måste motivera sitt avsteg från den sanktionerade kvinnorollen. Till skillnad från männen tvingas kvinnorna hela tiden förhandla om sin roll — konstnären som man är norm. Ett förhållande som gäller likaväl för 1920- och 1930-talen som 1880-talet.

I formellt avseende är *Vägen till parnassen* ett gediget arbete, även om personregistret tyvärr saknas på grund av ett tekniskt missöde. Undantagen är att några fel smugit sig in bland

namnen (litteraturprofessorn Anton Blanck kallas "Blanc", Karl Otto Bonniers porträttsamling på Nedre Manilla kallas "Otto Bonniers galleri", etc.), liksom en viss förvirring ifråga om titelhänvisningarna mellan översättningar och original. Enstaka källor saknas, till exempel Anne Charlotte Lefflers *En sommarsaga* (1886) som uttryckligen diskuterar problemet med att vara kvinna och konstnär, medan Ingrid Ingelmans avhandling *Kvinnliga konstnärer i Sverige. En undersökning av elever vid Konstakademin, inskrivna 1864–1924, deras rekrytering, utbildning och verksamhet* (1982) kanske hade kunnat få mer plats än ett enda omnämnande. Å andra sidan är det synpunkter i marginalen av en så brett upplagd studie.

Till det läsarvänliga hör noternas placering längst ner på sidorna. Samtidigt bidrar det kanhända till att delar av huvudtexten blir onödigt tung och mångordig, fylld av namn och data.

Iréne Winell-Garvén har skrivit en mycket omfattande, intressant och användbar avhandling. Inte minst ligger dess värde i de empiriskt grundade beskrivningarna av framväxten av den konstnärliga världens maktägande institutioner: museernas inköpsnämnder, konstnärsgrupperna, liksom kanoniseringsprocesserna. *Vägen till parnassen* är ett värdefullt bidrag till den allmänna institutionshistorien inom konstnärsvärlden.

David Gedin,
fil. dr. i Litteraturvetenskap,
Stockholms universitet